

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN  
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

**LÊ THỊ THẢO**

**TÌM HIỂU THIÊN NHIÊN TRONG  
“QUỐC ÂM THI TẬP” VÀ “ỨC TRAI THI TẬP”  
CỦA NGUYỄN TRÃI TỪ GÓC NHÌN SINH THÁI**

**Chuyên ngành: Văn học Việt Nam  
Mã số: 60 22 01 21**

**LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ  
VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM  
Người hướng dẫn khoa học: TS. Trần Hải Yến**

***Thái Nguyên, năm 2015***

## **LỜI CAM ĐOAN**

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các kết quả nghiên cứu nêu trong luận văn là trung thực và nội dung này chưa từng được công bố trong bất kỳ công trình nghiên cứu nào trước đó.

*Thái Nguyên, tháng 09 năm 2015*

**TÁC GIẢ**

**Lê Thị Thảo**

**XÁC NHẬN CỦA GV HƯỚNG DẪN    XÁC NHẬN CỦA KHOA NGỮ VĂN**

**TS. Trần Hải Yến**

## LỜI CẢM ƠN

*Bằng sự kính trọng và lòng biết ơn sâu sắc, tôi xin chân thành cảm ơn TS. Trần Hải Yến - người đã tận tình hướng dẫn và giúp đỡ tôi trong suốt quá trình thực hiện luận văn.*

*Tôi xin chân thành cảm ơn Ban Giám hiệu, các thầy cô giáo khoa Ngữ văn, khoa Sau đại học trường Đại học Sư phạm – Đại học Thái Nguyên đã hỗ trợ và tạo điều kiện thuận lợi cho tôi trong quá trình học tập, nghiên cứu tại trường.*

*Cuối cùng, tôi xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới gia đình, bạn bè đã động viên, quan tâm, chia sẻ và tạo điều kiện giúp tôi hoàn thành tốt luận văn này.*

*Thái Nguyên, tháng 09 năm 2015*

**TÁC GIẢ**

**Lê Thị Thảo**

## DANH MỤC VIẾT TẮT

<b>STT</b>	<b>Từ viết tắt</b>	<b>Từ đầy đủ</b>
<b>1</b>	<b>Nxb</b>	<b>Nhà xuất bản</b>
<b>2</b>	<b>UTTT</b>	<b>Úc Trai thi tập</b>
<b>3</b>	<b>QATT</b>	<b>Quốc âm thi tập</b>

## MỤC LỤC

<b>LỜI CAM ĐOAN</b> .....	<b>i</b>
<b>LỜI CẢM ƠN</b> .....	<b>iii</b>
<b>DANH MỤC VIẾT TẮT</b> .....	<b>iv</b>
<b>MỤC LỤC</b> .....	<b>iv</b>
<b>MỞ ĐẦU</b> .....	<b>1</b>
1. Lý do chọn đề tài .....	1
2. Lịch sử vấn đề.....	1
3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu .....	4
4. Ý nghĩa khoa học và thực tiễn của đề tài nghiên cứu.....	4
5. Phương pháp nghiên cứu .....	4
6. Kết cấu đề tài .....	5
<b>NỘI DUNG</b> .....	<b>6</b>
<b>Chương 1</b> .....	<b>6</b>
<b>NHỮNG VẤN ĐỀ LIÊN QUAN ĐẾN ĐỀ TÀI</b> .....	<b>6</b>
1.1. Giản lược về phê bình sinh thái và những khả năng của nó trong nghiên cứu văn học Việt Nam .....	6
1.2. Thiên nhiên trong đời sống tinh thần Việt Nam thời trung đại.....	13
1.3. Hai thi tập và những chặng đời của Nguyễn Trãi .....	19
<b>Tiểu kết</b> .....	<b>23</b>
<b>Chương 2</b> .....	<b>24</b>
<b>MÔI TRƯỜNG THIÊN NHIÊN TRONG QATT VÀ UTTT</b> .....	<b>24</b>
2.1. Hệ sinh vật trong QATT và UTTT.....	24
2.2. Những chuyển vận của thể giới tự nhiên.....	38
2.3. Nơi chôn trong thơ Nguyễn Trãi .....	46
<b>Tiểu kết</b> .....	<b>62</b>
<b>Chương 3</b> .....	<b>63</b>
<b>TRIẾT LÝ MÔI SINH CỦA NGUYỄN TRÃI</b> .....	<b>63</b>
3.1. Thiên nhiên – một môi sinh thuần khiết, lý tưởng .....	63
3.2. Thiên nhiên - chuẩn mực đạo đức, thẩm mỹ .....	67
3.3. Thiên nhiên - đối tượng tụng ca, thưởng ngoạn .....	71
<b>Tiểu kết</b> .....	<b>79</b>
<b>KẾT LUẬN</b> .....	<b>80</b>
<b>TÀI LIỆU THAM KHẢO</b> .....	<b>82</b>
<b>PHỤ LỤC</b> .....	<b>86</b>
[1] BẢNG THỐNG KÊ THỰC VẬT, ĐỘNG VẬT VÀ ĐỊA DANH TRONG UTTT.....	86
[2] BẢNG THỐNG KÊ THỰC VẬT, ĐỘNG VẬT VÀ ĐỊA DANH TRONG QATT.....	95
[3] THỐNG KÊ TỪ “QUÊ” TRONG QATT.....	108

## MỞ ĐẦU

### 1. Lý do chọn đề tài

Nguyễn Trãi là một tác gia lớn của văn học Việt Nam. Được coi là người mở đầu cho nền thi ca cổ điển Việt Nam, thơ của Nguyễn Trãi đã được nhiều nhà nghiên cứu tìm hiểu. Mảng thơ về thiên nhiên của Nguyễn Trãi cũng nằm trong số đó. Tình yêu thiên nhiên, mối tri kỷ giữa tác giả và thiên nhiên, giá trị thẩm mỹ đạo đức qua hình ảnh thiên nhiên là những kết luận được nhiều nhà nghiên cứu rút ra. Đó là kết quả của phương thức tiếp cận thiên nhiên từ góc nhìn chủ đề/đề tài.

Phê bình sinh thái - Phê bình bàn về mối quan hệ giữa văn học và môi trường - là một trong những hướng nghiên cứu mới của phê bình văn học. Kế thừa những kết luận của các nhà nghiên cứu đi trước, vận dụng lí thuyết mới, chúng tôi sẽ khảo sát lại mảng sáng tác về thiên nhiên của Nguyễn Trãi theo cách hình dung thiên nhiên như một môi sinh của thi nhân. Cụ thể hơn, theo hướng tiếp cận phê bình văn học sinh thái, thiên nhiên trong thơ của Nguyễn Trãi sẽ được tìm hiểu trong mối quan hệ tương tác với quan niệm của tác giả về vũ trụ, quan niệm đạo đức và mỹ học của ông về hệ sinh thái.

### 2. Lịch sử vấn đề

Nguyễn Trãi là tác gia có tầm ảnh hưởng lớn đến nền văn học Việt. Trong kho tàng tác phẩm mà Nguyễn Trãi để lại thì UTTT (*Ức Trai thi tập*) và QATT (*Quốc âm thi tập*) là hai thi tập xuất sắc thể hiện được tài năng và nhân cách của tác giả. Trong QATT và UTTT thì thơ thiên nhiên chiếm phần phong phú nhất và đa dạng. Vì vậy mà bên cạnh rất nhiều công trình nghiên cứu về hai tập thơ nói chung, có một số chuyên luận, phê bình đã đề cập đến thiên nhiên trong thơ của Nguyễn Trãi với tư cách là đối tượng nghiên cứu chính. Có thể kể đến một số tác giả như: Bùi Văn Nguyên, Phạm Luận, Đinh Gia Khánh, Nguyễn

Huệ Chi, Trần Đình Sử... Những bài viết của các tác giả này được in trong cuốn Nguyễn Trãi về tác gia và tác phẩm của Nhà xuất bản Giáo dục, năm 2007. Trong Phạm vi luận văn, chúng tôi chỉ phân tích những tác giả và bài viết có liên quan trực đến nội dung nghiên cứu. Cụ thể là bài viết của các tác giả Mai Trân, Nguyễn Thiên Thụ, Đặng Thanh Lê, N.I. Niculin, Lã Nhâm Thìn, Phạm Luận.

Trong bài viết “*Thiên nhiên trong thơ Nguyễn Trãi*”, tác giả Nguyễn Thiên Thụ đã trình bày rất khúc triết về vai trò của thiên nhiên trong thơ của Nguyễn Trãi. Thiên nhiên vừa là nguồn mỹ cảm vừa là người bạn thân của thi nhân đồng thời cũng là biểu tượng của chân thiện mỹ. Với việc chỉ ra và phân tích những hình ảnh thiên nhiên quen thuộc thường được các nhà nho ưa dùng để thể hiện quan điểm đạo đức của người quân tử: Nhân-nghĩa-lễ-trí-tín (như tùng-trúc-cúc-mai); hay triết lý Lão giáo và Phật giáo (được thể hiện qua bài Hoàng tinh, Hòe, Mộc cận, Lão hạc, Miêu...). Nguyễn Thiên Thụ khẳng định: Nguyễn Trãi không đi chệch khỏi khuynh hướng: “văn dĩ tải đạo, thi dĩ ngôn chí” của văn học Việt cổ. Bên cạnh đó, “Tả cảnh ngụ tình” cũng là điểm dễ nhận qua các bài thơ viết về thiên nhiên của Nguyễn Trãi [16, 778].

Đặt thiên nhiên của Nguyễn Trãi trong dòng văn học yêu nước, nhà nghiên cứu Đặng Thanh Lê nhận định: “*Thơ thiên nhiên của Nguyễn Trãi kết tinh khá đầy đủ những khuynh hướng thẩm mỹ của văn hóa cổ Việt Nam đối với đề tài này: nhân quan tôn giáo của nhà Phật, tâm trạng thoát ly của nhà nho, truyền thống yêu nước anh hùng và cảm hứng nhân đạo chủ nghĩa của nhân dân lao động, của dân tộc Việt Nam*” [16, 798]. Đặc biệt, tác giả đã chỉ ra những nét bút hùng tráng của Nguyễn Trãi khi miêu tả thiên nhiên qua những địa danh lịch sử gắn liền với những trận thắng lớn của dân tộc. Tuy nhiên địa danh được tác giả tập trung chủ yếu trong tác phẩm “Bình Ngô đại cáo” và “Bạch Đằng hải khẩu” chứ chưa khảo sát trong UTTT và QATT.

Trong cuốn “*Thơ Nôm đường luật*”, tác giả Lã Nhâm Thìn đã có sự thống kê cũng như phân tích khá tỉ mỉ về hệ thống đề tài, chủ đề thiên nhiên của các tác giả thơ Nôm, mà người giữ vị trí “khai sơn phá thạch” là Nguyễn Trãi. Tác giả đã chỉ ra những điểm khác biệt giữa thơ thiên nhiên trong thơ chữ Hán và thơ chữ Nôm của các tác giả nói chung và Nguyễn Trãi nói riêng. Tác giả cũng chỉ ra những loài động vật, thực vật chưa từng xuất hiện trong thơ ca trước đó (niềng niễng, đòng đong, núc nác, mỏng toi, muống, mùng, đậu kê, bèo...) để khẳng định phong cách bình dị, đậm tính dân tộc trong thơ thiên nhiên của Úc Trai. Nhà nghiên cứu Lã Nhâm Thìn đánh giá rất cao thơ thiên nhiên trong QATT của Nguyễn Trãi: “*Những bức tranh thiên nhiên của Nguyễn Trãi phong phú và nhiều tới mức phòng tranh thiên nhiên không đủ chỗ trưng bày, nhà thơ đã phải treo sang cả những phòng tranh dành cho mảng đề tài khác*” [27, 57]. QATT cũng là nơi chất trữ tình, chất thi sĩ của Nguyễn Trãi được bộc lộ đậm nét nhất. Hoặc: “*Thơ thiên nhiên là một thể tài độc lập của thơ ca, lấy thiên nhiên làm đối tượng thẩm mỹ chủ yếu thông qua miêu tả cảnh vật để bộc lộ tâm tình*” [30]. Nói cách khác, theo nhà nghiên cứu Lã Nhâm Thìn thiên nhiên là tình yêu rộng lớn của Nguyễn Trãi; đồng thời hình ảnh đó đã được Nguyễn Trãi thể hiện theo đúng tinh thần “tả cảnh ngụ tình” truyền thống [27].

Có thể thấy các công trình đi trước đã khẳng định được: tình yêu thiên nhiên, sự hòa cảm với thiên nhiên cũng như vai trò đặc biệt của thiên nhiên trong việc truyền tải tư tưởng và là phương tiện để bày tỏ, bộc lộ cảm xúc, tâm tư của Nguyễn Trãi. Đặc biệt đặt hai thi tập ở thể đối sánh thì nhận thấy rõ ràng: khi miêu tả thiên nhiên, Nguyễn Trãi đã “trung hòa” được hai phương diện tương như đối cực với: thiên nhiên trong UTTT là thiên nhiên hùng vĩ, hoành tráng, với những địa danh nổi tiếng gắn với lịch sử hào hùng của dân tộc với những hình ảnh ước lệ, quen thuộc qua đó thấy tâm hồn cao rộng, khoáng đạt, phong tình và tinh tế; còn thiên nhiên trong QATT là thiên nhiên mang



phong vị dân tộc, phong vị đồng quê với những hình ảnh giản dị, mộc mạc lần đầu tiên xuất hiện trong thơ ca cổ điển. Có thể nói, những tiếp cận đó đã chạm đến thiên nhiên với tư cách một môi trường sống, nhưng về căn bản đó vẫn là cách nhìn thiên nhiên như một đề tài.

### **3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu**

- Đối tượng của đề tài là những thi phẩm viết về thiên nhiên hoặc mang hình ảnh của thế giới tự nhiên trong hai thi tập QATT và UTTT của Nguyễn Trãi.
- Phạm vi vấn đề: Việc khảo sát này sẽ tập trung tìm hiểu thiên nhiên như một môi trường sống và sự tác động qua lại giữa thiên nhiên và tác giả.
- Phạm vi tư liệu: Chúng tôi sử dụng các bài thơ trong hai công trình sau:

*Quốc âm thi tập - Nguyễn Trãi, phiên âm và chú giải*, của nhà nghiên cứu Phạm Luận, Nxb Giáo dục – Hà Nội, năm 2012.

*Nguyễn Trãi toàn tập*, Nxb Văn hóa thông tin – Hà Nội, năm 2011.

### **4. Ý nghĩa khoa học và thực tiễn của đề tài nghiên cứu**

Mục đích của chúng tôi khi thực hiện đề tài này là tìm hiểu thiên nhiên trong hai tập thơ của Nguyễn Trãi từ cách nhìn của Phê bình sinh thái. Hướng đi này hứa hẹn mở ra cách hiểu mới cho những tác phẩm văn học đã trở thành kinh điển của nền văn học cổ; đồng thời đưa lại những bài học, gợi ý cho việc bảo vệ và tạo lập ý thức về một môi sinh tốt đẹp cho con người cả về vật chất và tinh thần. Đó chính là những đóng góp mà chúng tôi hy vọng có thể mang lại sau khi thực hiện đề tài này.

### **5. Phương pháp nghiên cứu**

Để giải quyết tốt mục tiêu của công trình, trong quá trình thực hiện chúng tôi tiến hành kết hợp các phương pháp sau:

- Phương pháp văn học sử.
- Phương pháp hệ thống-cấu trúc
- Phương pháp phân tích tổng hợp.
- Phương pháp so sánh.
- Phương pháp thống kê, phân loại.
- Phương pháp Phê bình sinh thái trong văn học

## **6. Kết cấu đề tài**

Ngoài phần Mở đầu, Kết luận, Tài liệu tham khảo, luận văn “*Tìm hiểu thiên nhiên trong Quốc âm thi tập và Úc Trai thi tập của Nguyễn Trãi từ góc nhìn sinh thái*” gồm 3 chương:

Chương 1: Những vấn đề liên quan đến đề tài

Chương 2: Môi trường thiên nhiên trong QATT và UTTT

Chương 3: Triết lí môi sinh của Nguyễn Trãi